

Г. Байшань

Шанхай шет тілдері университеті, Шанхай, ҚХР
e-mail: 02600@shisu.edu.cn

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҚЫТАЙ ТІЛДЕРІНДЕГІ ӨСІМДІК ПАРЕМИЯЛАРЫ: КОНЦЕПТУАЛДЫ МЕТАФОРА ЖӘНЕ МӘДЕНИ-ПРАГМАТИКАЛЫҚ КОДТАУ

Мақалада қазақ және қытай тілдеріндегі өсімдік компоненті бар паремиологиялық бірліктер концептуалды метафора теориясы, мәдени концептуалдау және мәдени-прагматикалық кодтау тұрғысынан салғастырмалы түрде қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – өсімдік бейнелері арқылы іріктелген екі тілдік материалда адам дамуы, орта, еңбек, тәрбие, уақыт, туыстық және әлеуметтік байланыс ұғымдарының қалай модельденетінін анықтау.

Бұл жұмыста «паремия» термині кең мағынада қолданылып, тар мағынадағы халық мақал-мәтелдерімен қатар, паремиологиялық қолданысы тұрақтанған афористік тіркестер, қытай тіліндегі чэньюй (қыт. 成语) түріндегі тұрақты фразеологиялық бірліктер және классикалық мәтіннен ауызша-дидактикалық қолданысқа өткен қысқа қанатты сөздер қамтылды. Талдау материалы ретінде қазақ тілінен – 50, қытай тілінен 50 бірлік іріктеліп, әрбір бірлік өсімдік компоненті, бастапқы домен, мақсатты домен, метафоралық қызметі және эмоциялық-прагматикалық бағдары бойынша кодталды.

Талдау нәтижелері өсімдік бейнесі екі тілде де адамның қалыптасуы мен әлеуметтік тәжірибесін түсіндіретін өнімді бастапқы домен екенін көрсетіп, бес модельді айқындады: Өсу – қалыптасу, Тамыр – негіз, Гүл/жапырақ – сұлулық пен өтпелілік, Дән/егін – еңбек пен салдар, Тікен/арамшөп – қауіп пен ескерту. Қазақ материалында тамыр, ағаш, дән, егін, гүл бейнелері көбіне өскен орта, қауымдық тірек, еңбек және табиғатпен үйлесім ұғымдарымен байланысады. Қытай материалында ағаш, тамыр, жапырақ, гүл, тұқым және егін бейнелері уақыт, тәрбие, мүмкіндік, ұрпақ сабақтастығы және әрекет салдары сияқты мағыналық өрістермен жиі ұштасады. Бұл айырмашылықтар мәдениеттердің тұрақты немесе біржақты сипаты ретінде емес, осы зерттеуде іріктелген корпус шегіндегі когнитивтік-прагматикалық басымдықтар ретінде түсіндіріледі. Зерттеу нәтижелері паремиядағы метафораны аудармада, мәдениаралық коммуникацияда және қазақ-қытай тілдерін оқытуда контекстік тұрғыдан түсіндірудің маңызын көрсетеді.

Түйін сөздер: паремия, концептуалды метафора, өсімдік бейнесі, қазақ тілі, қытай тілі, мәдени-прагматикалық кодтау.

G. Baishan

Shanghai International Studies University, Shanghai, China
e-mail: 02600@shisu.edu.cn

Plant Paremias in Kazakh and Chinese: Conceptual Metaphor and Cultural-Pragmatic Coding

This article presents a comparative analysis of plant-related paremiological units in Kazakh and Chinese from the perspectives of conceptual metaphor theory, cultural conceptualisation and cultural-pragmatic coding. The aim of the study is to identify how plant images model concepts of human development, environment, labour, education, time, kinship and social relations in a selected bilingual corpus.

The term *paremia* is used in a broad sense: in addition to folk proverbs and sayings, the corpus includes proverbially used aphoristic expressions, *chengyu*-type units and short classical formulas that have acquired stable didactic circulation. The material consists of 50 Kazakh and 50 Chinese units. Each unit was coded according to plant component, source domain, target domain, metaphorical function and emotional-pragmatic orientation.

The results show that in both languages plant imagery functions as a productive source domain for conceptualising human formation and social experience. In the Kazakh subcorpus, the images of root, tree, grain, sowing and flower are more often associated with formative environment, communal support, labour and ecological embeddedness. In the Chinese subcorpus, the images of tree, root, leaf, flower, seed and harvest more frequently activate semantic fields of time, education, opportunity, intergen-

traits, but as cognitive-pragmatic tendencies within the selected corpus. The findings may be useful for paremiology, translation studies, intercultural communication and the teaching of Kazakh and Chinese.

Keywords: paremia, conceptual metaphor, plant imagery, Kazakh, Chinese, cultural-pragmatic coding.

Г. Байшань

Шанхайский университет иностранных языков, Шанхай, КНР
e-mail: 02600@shisu.edu.cn

**Растительные паремии в казахском и китайском языках:
концептуальная метафора
и культурно-прагматическое кодирование**

В статье проводится сопоставительный анализ паремиологических единиц с растительным компонентом в казахском и китайском языках с опорой на теорию концептуальной метафоры, культурную концептуализацию и культурно-прагматическое кодирование. Цель исследования – выявить, каким образом растительные образы моделируют представления о развитии человека, среде, труде, воспитании, времени, родстве и социальных связях в отобранном материале двух языков.

Термин «паремия» используется в широком значении: наряду с народными пословицами и поговорками учитываются устойчивые афористические выражения, единицы типа чэньюй, а также краткие формулы классического происхождения, получившие устойчивое дидактическое употребление. Материал исследования включает 50 казахских и 50 китайских единиц, каждая из которых была закодирована по растительному компоненту, исходной области, целевой области, метафорической функции и эмоционально-прагматической ориентации.

Результаты показывают, что в обоих языках растительный образ является продуктивной исходной областью для осмысления человеческого становления и социального опыта. В казахском материале образы корня, дерева, зерна, посева и цветка чаще связаны со средой формирования, коллективной опорой, трудом и природной соразмерностью. В китайском материале образы дерева, корня, листа, цветка, семени и урожая чаще соотносятся со временем, воспитанием, возможностью, преемственностью поколений и последствиями действия. Эти различия рассматриваются не как устойчивые характеристики культур в целом, а как когнитивно-прагматические тенденции в пределах выбранного корпуса. Результаты могут быть использованы в паремиологии, переводоведении, межкультурной коммуникации и преподавании казахского и китайского языков.

Ключевые слова: паремия, концептуальная метафора, растительный образ, казахский язык, китайский язык, культурно-прагматическое кодирование.

Кіріспе

Паремия – халықтық тәжірибе мен бағалауыш ойды ықшам әрі бейнелі түрде сақтайтын тілдік-мәдени бірлік. Мақал-мәтелдер мен тұрақты афористік формулаларда жеке сөздің ауыспалы мағынасы ғана емес, белгілі бір қоғамда орныққан тәжірибе, әрекет нормасы және дүниені тану тәсілі де көрініс табады. Осы тұрғыдан өсімдік компоненті бар паремиялар арқылы әлеуметтік сипаттағы ерекше тілдік құбылыс көрініс табады: ағаш, тамыр, дән, егін, жапырақ, гүл сияқты табиғи нысандар адам өмірінің, әлеуметтік қатынастың, еңбектің және уақыттың концептуалды моделіне айналады.

Қазақ және қытай тілдеріндегі өсімдік паремияларын салыстыра қарастыру бұл құбылысты екі түрлі тарихи, экологиялық және тілдік дәстүр аясында пайымдауға мүмкіндік береді. Қазақ тілінде өсімдік бейнесі көбіне өскен орта,

туған жер, дос, еңбек, береке және табиғатпен үйлесімділік ұғымдарымен қабаттасады. Қытай тілінде ағаш, тамыр, жапырақ, гүл, тұқым және егін бейнелері уақыт, тәрбие, мүмкіндік, ұрпақ сабақтастығы және әрекет салдары сияқты мағыналық өрістерді қалыптастырады. Алайда мұндай айырмашылықтарды екі мәдениеттің тұтас әрі өзгермейтін сипаты ретінде қабылдау дұрыс емес. Бұл мақалада олар тек шектеулі корпус шегінде талданған когнитивтік-прагматикалық үрдістер ретінде ғана қарастырылады.

Зерттеудің өзектілігі үш жағдаймен айқындалады. Біріншіден, қазіргі когнитивтік лингвистикада метафора абстрактілі мағынаны ұйымдастыратын ойлау механизмі ретінде қарастырылады (Lakoff & Johnson, 1980; Kövecses, 2020). Екіншіден, лингвомәдениеттану тілдегі бейнелі бірліктерді ұжымдық жады, мәдени сценарий және құндылықтар жүйесімен байланыстырады (Sharifian, 2011). Үшіншіден, паремия-

лар аударма мен мәдениаралық коммуникацияда ерекше қиындық туғызады, өйткені олардың мағынасы сөзбе-сөз мазмұнмен ғана емес, қолданыс жағдайымен және мәдени прагматикамен де анықталады (Mieder, 2004; Liu et al., 2024).

Мақаланың мақсаты – қазақ және қытай тілдеріндегі өсімдік компоненті бар паремиялар арқылы жасалатын негізгі концептуалды метафоралық модельдерді, олардың ортақ және ерекше белгілерін, сондай-ақ эмоциялық-прагматикалық бағдарын анықтау. Осы мақсатқа сәйкес төмендегі зерттеу сұрақтары қойылды: 1) өсімдік бейнелері қандай бастапқы домендерді құрайды; 2) бұл домендер адам, еңбек, тәрбие, уақыт және қоғам ұғымдарын қалай модельдейді; 3) қазақ және қытай материалындағы айырмашылықтар аударма мен мәдениаралық түсіндіру үшін қандай маңызға ие?

Материал және әдістер

Зерттеу материалы қазақ тілінен 50 және қытай тілінен 50 өсімдік компонентті паремиологиялық бірліктен тұратын шағын салыстырмалы корпусқа негізделді. Қазақ тілі бойынша негізгі дереккөздер ретінде «Бабалар сөзі» жүзтомдығының мақал-мәтелдерге арналған томдары және Ж. Асықова құрастырған мақал-мәтелдер жинағы пайдаланылды (Бабалар сөзі, 2010-2011; Асықова, 2013). Қытай тілі бойынша Вэнь Дуанчжэн құрастырған қытай мақал-мәтелдері жинақтары, Джон С. Росеноуның «Chinese-English proverb dictionary» еңбегі және қытай мақал дәстүрін сипаттайтын анықтамалық зерттеулер негізге алынды (Bogushevskaya, 2017; Rohsenow, 2003; Wen, 2011).

Бұл жұмыста паремиялар салыстырмалы-салғастырмалы талдау нысаны ретінде қарастырылады. Қазақ тілінен мақал мен мәтел сипатындағы бірліктер негізге алынды. Қытай тілінен тар мағынадағы мақалдар – яньюй (қыт. 谚语), паремиологиялық айналымы орныққан чэньюй (қыт. 成语) түріндегі тұрақты фразеологиялық бірліктер, сондай-ақ классикалық мәтіннен жалпыхалықтық дидактикалық қолданысқа өткен қысқа тілдік оралымдар енгізілді. Мұндай шешім салыстырмалы паремиологияда тілдер арасындағы жанрлық асимметрияны анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге талдау барысында әрбір бірліктің жанрлық сипаты жеке ескерілді.

Жинақтау барысында үш өлшем басшылыққа алынды: 1) бірліктің құрамында өсімдікке қатысты лексема немесе өсімдік бейнесі болуы;

2) бірліктің дидактикалық, бағалауыш немесе түсіндіруші қызмет атқаруы; 3) прагматикалық тұрғыдан кең қолданысқа ие болуы. Тек жеке лексикалық метафоралар, авторлық кездейсоқ қолданыстар және мағынасы тұрақтанбаған интернет мәтіндері негізгі корпусқа енгізілген жоқ. Электрондық ашық ресурстар тек нұсқаларды салыстыру үшін ғана пайдаланылып, негізгі дереккөз ретінде библиографияға енгізілмеді.

Талдау төрт кезеңде жүргізілді. Бірінші кезеңде өсімдік компоненттері белгіленді: қазақ тіліндегі ағаш, тамыр, жапырақ, гүл, дән, егін, шөп, бидай, күріш, арпа, қауын, алма және басқа да лексемалар; қытай тіліндегі «树 (ағаш)», «根 (тамыр)», «叶 (жапырақ)», «花 (гүл)», «桃李 (шабдалы мен қара өрік)», «梅花 (алхоры гүлі)», «草 (шөп)», «竹 (бамбук)», «稻 (күріш)», «谷 (дәнді дақыл)», «瓜 (қауын-қарбыз)», «豆 (бұршақ)», «姜 (зімбір)», «藕 (лотостың тамыр-сабағы)», «蓝 (индиго өсімдігі)» сияқты компоненттер. Екінші кезеңде бастапқы домен мен мақсатты домен анықталды. Үшінші кезеңде әрбір паремияның метафоралық қызметі сипатталды. Төртінші кезеңде эмоциялық-прагматикалық бағдар оң, теріс немесе бейтарап сипатта кодталды.

Эмоциялық бағдарды кодтау сандық репрезентативті өлшем ретінде емес, сапалық интерпретацияны жүйелеуге арналған көмекші тәсіл ретінде қолданылды. Оң бағдар мақұлдау, қолдау, құндылықты орнықтыру және тәрбиелік мән беру қызметімен сипатталса, теріс бағдар ескерту, қауіп, зиян, жоғалту немесе сын мәнін білдіреді. Бейтарап бағдар сипаттау, салыстыру немесе жалпы өмірлік заңдылықты көрсету жағдайларына тән. Ал паремияның мәдени сценарийін, сөйлеудегі бағалауыш қызметін және адресатқа бағытталған прагматикалық ықпалын белгілеу мәдени-прагматикалық кодтау деп түсініледі. Даулы бірліктердің сөздік түсіндірмесі, контекстік қолданысы және прагматикалық салдары бойынша қайта қаралды. Сондықтан бұл зерттеу кең статистикалық қорытынды емес, салыстырмалы сапалық талдау ретінде ұсынылады.

Әдебиеттерге шолу

Концептуалды метафора теориясы метафораны көркемдік тәсіл ғана емес, ойлаудың құрылымдық механизмі ретінде түсіндіреді. Лакофф пен Джонсон (1980) нақты денелік және табиғи тәжірибенің абстрактілі ұғымдарды түсіндіруде шешуші рөл атқаратынын көрсетті. Кейінгі

зерттеулер метафораның мәдени және контекстік вариативтілігін тереңдетіп, оның әртүрлі тілдер мен дискурстардағы қызметін салыстырмалы тұрғыдан қарастыру қажеттігін айқындады (Gibbs, 1994; Kövecses, 2020; Littlemore, 2019; Zibin & Solopova, 2024). Қытай және жалпы когнитивтік метафора зерттеулерінің соңғы дамуында корпуска негізделген, визуалды және динамикалық салыстыру тәсілдері күшейіп келе жатқаны да байқалады (Zhou & Huang, 2024).

Мәдени концептуалдау теориясы тілдік бірліктерді ұжымдық тәжірибе мен мәдени когницияның көрінісі ретінде сипаттайды (Sharifian, 2011). Бұл ұстаным паремияларды талдауда маңызды, себебі мақал-мәтелдер абстрактілі моральдық ойды табиғи, тұрмыстық немесе әлеуметтік бейнелер арқылы жинақтайды. Паремиядағы метафора тек мағынаны тасымалдамайды; ол сөйлеуші мен тыңдаушыға белгілі бір әрекетті бағалау, ескерту, қолдау немесе бағдар беру тәсілін ұсынады.

Қазақ тіл білімінде паремиялогиялық зерттеулер мақал-мәтелдердің ұлттық-мәдени мазмұнын, когнитивтік құрылымын және прагматикалық қызметін ашуға бағытталған. Қазіргі еңбектерде паремиялар ұлттық дүниетаным, әлеуметтік стереотип, эмоциялық-прагматикалық әсер және лингвомәдени код тұрғысынан қарастырылады (Amirova et al., 2025; Igissinova et al., 2024; Omarbekova, 2025). Бұл бағыттар паремияны статикалық фольклорлық мұра емес, қазіргі коммуникацияда да мағына жасайтын белсенді тілдік құрал ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Қазақ паремиялогиясын салыстырмалы, тарихи-семантикалық және аударматанулық тұрғыдан қарастырған зерттеулер осы жұмыстың әдіснамалық негізін нақтылауға мүмкіндік береді. Қаспақбаева және әріптестері (2026) қазақ және чуваш паремиялогиясындағы «жылқы» концептісін салыстыра отырып, ортақ бейненің әр тілдік мәдениетте өзіндік когнитивтік және лингвомәдени мазмұнға ие болатынын көрсетеді.

Қ.К. Кенжалин мен А.Қ. Таңсықбай (2023) «Басы – бапан, аяғы – сапан» мәтеліндегі көнерген сөздердің мағынасын талдап, паремиялық бірліктердің тарихи лексиканы сақтайтын тілдік орта қызметін атқаратынын айқындайды. Ал Е. Бауржанұлы, С.А. Ашымханова және А.Е. Алпысбаева (2023) мақал-мәтелдерді аударуда олардың семантикалық тұтастығы, мәтіндік қызметі және ұлттық-мәдени мазмұны қатар ескерілуі тиіс екенін көрсетеді. Бұл тұжырымдар

өсімдік компонентті паремияларды когнитивтік модель, тарихи-мәдени семантика және прагматикалық қызмет бірлігінде қарастыруға негіз болады.

Қытай тіліндегі мақалдар және оларға жақын паремиялогиялық формалар туралы зерттеулер бұл материалдың жанрлық сипаты күрделі екенін көрсетеді. Дж.С. Росеноу (2003) қытай мақалдарын халықтық тәжірибені қысқа әрі есте сақтауға жеңіл формада беретін тұрақты сөйлемдер ретінде сипаттайды. В. Богушевская (2017) қытай мақалдарының метафоралық және аллегориялық сипатын, сондай-ақ олардың күнделікті өмір тәжірибесімен байланысын атап өтеді. Сондықтан қытай материалын талдағанда, мақалдар, тұрақты фразеологиялық бірліктер және классикалық афористік формулалардың арақатынасын ескеру қажет.

Алдыңғы зерттеулерде өсімдік бейнелері көбіне жекелеген мәдени символ немесе поэтикалық бейне ретінде қарастырылғанымен, қазақ және қытай паремияларын бірдей кодтау жүйесі арқылы салыстырған еңбектер аз. Осы мақала сол олқылықты ішінара толықтыруға бағытталып, өсімдік компонентті паремияларды бастапқы домен, мақсатты домен, эмоциялық бағдар және прагматикалық қызмет тұрғысынан кешенді түрде сипаттайды.

Өсімдік паремияларын мәдени метафора тұрғысынан қарастырған халықаралық еңбектер салыстырмалы талдаудың теориялық аясын кеңейтеді. Х.-Л. Лай (2025) хакка тіліндегі өсімдікке қатысты мақалдарды болмыстың ұлы тізбегі теориясы және контекстік факторлар негізінде талдап, өсімдік бейнесінің әмбебап когнитивтік үлгілер мен жергілікті мәдени тәжірибенің өзара ықпалы арқылы қалыптасатынын көрсетеді. Д. Искандар және әріптестері (2025) мағынасы ұқсас индонезия және ачех мақалдарын салыстырып, метафоралық таңдау мәдени және географиялық факторларға қарай өзгеретінін айқындайды. Осы зерттеулер қазақ және қытай өсімдік паремияларын салыстырғанда ортақ табиғи тәжірибемен қатар, нақты тілдік-мәдени сценарийлер мен қолданыс жағдайын да ескеру қажеттігін негіздейді.

Нәтижелер және талқылау

Жалпы корпус 100 паремиялогиялық бірліктен тұрады. Қазақ материалында ағаш, тамыр, жапырақ, гүл, тікен, алма, бидай, дән, егін, күріш, арпа, қауын, бақша, шөп сияқты компо-

ненттер жиі кездеседі. Қытай материалында «树», «根», «叶», «花», «桃李», «梅花», «草», «竹», «稻», «谷», «瓜», «豆», «姜», «藕», «蓝» тәрізді компоненттер алынды. Негізгі мәтінде журналдың кесте көлеміне қатысты талабын сақтау үшін жинақталған нәтижелер ғана көрсетілді. Толық кодталған корпус зерттеу деректері ретінде сақталды.

Талдау нәтижелері бес тұрақты метафоралық модель бойынша жүйеленді: «M1 – Өсу – қалыптасу моделі»; «M2 – Тамыр – негіз моделі»; «M3 – Гүл/жапырақ – сұлулық пен өтпелілік моделі»; «M4 – Дән/егін – еңбек пен салдар моделі»; «M5 – Тікен/арамшөп – қауіп пен ескерту моделі». Бұдан әрі осы атаулар негізгі мәтін мен кестелерде бірізді қолданылады.

1-кесте

Зерттеу материалының жалпы сипаттамасы

Тіл	Саны	Негізгі дереккөздер	Өсімдік компоненттері	Бағалау үлесі	Талдау бағыты
Қазақ	50	Бабалар сөзі; Асықова; нұсқаларды салыстыру	ағаш, тамыр, гүл, шөп, дән, егін, бидай, күріш, арпа, қауын, алма	23 оң; 11 теріс; 16 бейтарап	экологиялық, қауымдық және еңбек-тәжірибелік мәні басым модель
Қытай	50	Вэнь Дуаньчжэн; Росеноу; қытай мақалдары жөніндегі анықтамалықтар	«树», «根», «叶», «花», «桃李», «梅花», «草», «竹», «稻», «谷», «瓜», «豆», «姜», «藕», «蓝»	29 оң; 13 теріс; 8 бейтарап	аграрлық, уақыттық және тәрбиелік мәні басым модель

Ескерту: Кестедегі сандық мәліметтер – статистикалық талдау нәтижесі емес, жинақталған материалдағы сапалық үрдістерді көрсетуге арналған көмекші құрал ретінде ғана қолданылды

«M1 – Өсу – қалыптасу» моделі. Бұл модельде өсімдіктің өсуі адамның білім алуы, мінезінің орнығуы және әлеуметтік тәжірибе жинауы сияқты үдерістерді түсіндіреді. Қазақ тіліндегі «Екпей егін шықпас, үйренбей білім жүкпас», «Көшет түзу болса, ағаш түзу өседі» мақалдарында даму алдын ала еңбек, үйрену және дұрыс бастау арқылы түсіндіріледі. Қытай тіліндегі «十年树木，百年树人» («Ағаш өсіруге он жыл, адам тәрбиелеуге жүз жыл қажет») бірлігі ағаш өсіру мен адам тәрбиелеуді салыстырып, білім мен тәрбиенің ұзақ мерзімді үдеріс екенін көрсетеді. Екі тілде де өсімдік өсуі адам қалыптасуының табиғи әрі әлеуметтік моделіне айналады.

«M2 – Тамыр – негіз» моделі. Бұл модельде тамыр бейнесі тек биологиялық тірек емес, адамның шығу тегі, өскен ортасы, әлеуметтік байланысы және құндылықтық негізі ретінде ұғынылады. Қазақ тіліндегі «Ағаш тамырымен, адам досымен мықты», «Тамырсыз ағаш өспейді», «Арша – өскен жерінде, адамзат – өскен елінде» бірліктері тамырды тек биологиялық мүше ретінде емес, адамның өскен ортасы мен әлеуметтік тірегінің белгісі ретінде қолданады. Қытай тіліндегі «落叶归根» («Түскен жапырақ тамырына қайтады»), «根深叶茂» («Тамыры терең ағаштың жапырағы жайқалады») бірліктері де түп-негізді сақтауды білдіреді, бірақ оларда

қайту, шығу тегі және ұзақ мерзімді орнығу мағынасы айқынырақ байқалады.

«M3 – Гүл/жапырақ – сұлулық пен өтпелілік» моделі. Бұл модельде гүл мен жапырақ бейнелері сұлулықты, өмір кезеңін, уақыттың өтуін және мүмкіндіктің шектеулілігін білдіреді. Қазақ паремияларында гүл көбіне табиғаттың көркі, нәзіктік және эмоционалдық үйлесіммен байланысты: «Гүл өссе – жердің көркі, қыз өссе – елдің көркі», «Гүлсіз болса жер мұңды, күлкісіз болса ел мұңды». Қытай материалында гүл бейнесі сұлулықпен қатар уақыттың қайтымсыздығын көрсету үшін жиі қолданылады: «花无百日红，人无千日好» («Гүл жүз күн құлпырып тұрмайды, адамның да жағдайы мың күн бірдей жақсы болмайды»), «花有重开日，人无再少年» («Гүл қайта гүлдейді, ал жастық шақ қайта келмейді»). Осылайша, бір бастапқы домен екі тілде әртүрлі прагматикалық екпін алады.

«M4 – Дән/егін – еңбек пен салдар» моделі. Бұл модельде егу, өну және ору әрекеттері еңбек, білім, жауапкершілік және әрекет салдары туралы ойды жүйелейді. Екі тілде де егу мен ору схемасы – себеп-салдарлық ойлаудың өнімді құралы. Қазақ тіліндегі «Не ексең, соны орасың», «Дән себілмей, егін өнбес» мақалдары еңбектің, жауапкершіліктің және уақытылы әрекеттің қажеттігін көрсетеді. Қытай тіліндегі «种瓜得瓜，种豆得豆» («Қауын ексең – қауын, бұршақ ек-

сең – бұршақ аласың»), «春种一粒粟，秋收万颗子» («Көктемде бір түйір тары ексең, күзде он мың дән жинайсың») бірліктері де әрекет пен нәтиженің байланысын бейнелейді. Бұл модельде табиғи цикл адам әрекетінің моральдық-әлеуметтік салдарын түсіндіретін бейнелі үлгіге айналады.

«М5 – Тікен/арамшөп – қауіп пен ескерту» моделі. Бұл модельде тікен, арамшөп және қураған шөп бейнелері зиянды ықпал, қиындық, орныққан жағымсыз әдет немесе шешілмеген мәселе туралы сақтандыру қызметін атқарады. Қазақ тіліндегі «Жаман шөптің тамыры берік», «Арам шөп егінді аздырар», «Тікенсіз гүл болмайды» тәрізді бірліктер жағымсыз құбылыстың орнығуын, зиянды ықпалды немесе құндылыққа жету жолындағы қиындықты білдіреді. Қытай тілінде «草木皆兵» («Шөп пен ағаштың бәрін жау әскері деп көру», яғни шамадан тыс үрейлену) сияқты бірліктер қауіптің қабылдануын көрсетсе, «斩草不除根，春风吹又生» («Шөпті шапсаң да, тамырын жұлмасаң, көктемгі желмен қайта өседі») мәселені түбірімен шешу қажеттігін білдіреді. Бұл модельде өсімдік бейнесі сақтандыру және прагматикалық ескерту қызметін атқарады.

Салғастырмалы тұрғыдан қазақ паремияларындағы өсімдік метафоралары «М1 – Өсу – қалыптасу», «М2 – Тамыр – негіз» және «М4 – Дән/егін – еңбек пен салдар» модельдері арқылы жиірек ашылады. Мұнда өсімдік адамның өскен ортасын, туған жерін, досын, қауымдық тірегі және табиғатпен үйлесімін бейнелеуге қатысады. Дегенмен бұл сипаттама қазақ паремияларының барлық қабатын толық қамтымайды; ол осы зерттеуге енгізілген өсімдік компонентті материалдың басым бағытын ғана көрсетеді.

Қытай паремияларындағы өсімдік метафоралары «М1 – Өсу – қалыптасу», «М3 – Гүл/жапырақ – сұлулық пен өтпелілік» және «М4 – Дән/егін – еңбек пен салдар» модельдері арқылы белсендірек көрінеді. Мұнда өсімдік маусымдық өзгеріс, мүмкіндік, әрекет мерзімі, тәрбиенің ұзақ мерзімді сипаты және нәтижеге жауапкершілік ұғымдарын бейнелеуде жиі қолданылады. Сонымен қатар қытай корпусында классикалық мәтіндерден тараған формулалардың болуы олардың дидактикалық және түсіндіруші рөлін күшейтеді.

Аударма және мәдениаралық коммуникация тұрғысынан бұл айырмашылықтар маңызды. Мысалы, «тамыр» екі тілде де негізді білдіргенімен, қазақ тілінде ол дос, ел және орта

ұғымдарымен жиі қабаттасады; қытай тілінде ол «шыққан жерге қайту, түп-негізді сақтау» және «құрылымдық тұрғыда орнығу» мағыналарымен жиі ұштасады. Сондықтан сөзбе-сөз аударма паремияның прагматикалық қызметін толық жеткізбеуі мүмкін.

Жүргізілген талдау паремиядағы метафораны үш қабатты құбылыс ретінде сипаттауға мүмкіндік береді. Бірінші қабат – когнитивтік: өсімдік өсуі, тамырлануы, гүлдеуі немесе солуы арқылы адам өмірінің абстрактілі кезеңдері түсіндіріледі. Екінші қабат – мәдени: белгілі бір өсімдік бейнесі шаруашылық, тарихи жады және тұрмыстық тәжірибемен байланысады. Үшінші қабат – прагматикалық: паремия тыңдаушыға кеңес береді, ескертеді, қолдайды немесе әлеуметтік ұстанымды айқындайды.

Қазақ тілі мысалындағы тамыр мен ортаға қатысты паремиялар табиғи кеңістікті әлеуметтік кеңістікпен қабаттастырады. «Тамырсыз ағаш өспейді» мақалында тамыр тек өсімдік бөлігі емес, адамның тегі, білімдік негізі және әлеуметтік тірегі ретінде түсіндіріледі. «Ағаш тамырымен, адам досымен мықты» бірлігі де жеке адамның орнығуын басқа адамдармен байланыс арқылы көрсетеді. Бұл жерде өсімдік метафорасы адамның дара өмірін қауымдық байланыстан бөлек қарастырмайды.

Қазақ корпусындағы еңбекке қатысты метафоралар да тек шаруашылық тәжірибені бейнелеумен шектелмейді. «Екпей егін шықпас, үйренбей білім жүкпас» мақалында егін егу білім алудың концептуалды моделі ретінде көрінеді: білім табиғи түрде пайда болмайды, ол еңбекті, уақытты және мақсатты әрекетті қажет етеді. «Дөңді шашпа, нанды баспа» бірлігі өсімдік өнімін моральдық-этикалық құндылық деңгейіне көтереді.

Қытай тілінде ағаш пен көшет бейнесі көбіне жүйелі тәрбие және уақыт тәртібімен байланысты. «十年树木，百年树人» («Ағаш өсіруге он жыл, адам тәрбиелеуге жүз жыл қажет») бірлігі адамды қалыптастырудың ағаш өсіруден де ұзақ әрі күрделі үдеріс екенін көрсетеді. «拔苗助长» («Көшетті тартып өсіруге тырысу», яғни істі орынсыз жеделдету) метафорасы табиғи дамуды күшпен жеделдетудің кері салдарын білдіреді. Бұл екі мысал тәрбиенің уақыт, өлшем және табиғи даму логикасына сүйенетінін көрсетеді.

Қытай корпусында гүл бейнесі уақыт туралы мәдени түсінікті айқындауда белсенді мағыналық өрісті қалыптастырады. «花无百日红，人无千日好» («Гүл жүз күн құлпырып тұрмайды,

адамның да жағдайы мың күн бірдей жақсы болмайды») қанатты сөзі гүлдің солуын адамның жағдайының тұрақсыздығымен салыстырады; «花有重开日, 人无再少年» («Гүл қайта гүлдейді, ал жастық шақ қайта келмейді») сөзі табиғаттағы қайталанатын цикл мен адамның қайталанбайтын жастығын қарсы қояды. Бұл жерде гүл бейнесі эстетикалық символ ғана емес, уақытты бағалау мен мүмкіндікті өткізіп алмау туралы ескерту құралына айналады.

Эмоциялық кодтау нәтижелерін түсіндіргенде, оң және теріс бағалауды қарапайым «жақсы-жаман» оппозициясы ретінде қабылдауға болмайды. Оң бағдар көбіне құндылықты бекітеді: еңбек, тамыр, тірек, сұлулық, білім, ұрпақ сабақтастығы. Ал теріс бағдар мәдени пессимизмді емес, сақтандыру және тәжірибе арқылы ескерту қызметін білдіреді. Осы себепті қытай тіліндегі теріс бағдар үлесінің біршама жоғары болуы корпусқа дидактикалық және ескерту мәнді бірліктердің көбірек кіруімен де байланысты болуы мүмкін.

Метафоралық модельдердің айырмашылығы екі тілдегі өсімдік атауларының символдық қуатынан да көрінеді. Қазақ материалында бидай, дән, егін, арпа, күріш сияқты дақылдар көбіне *еңбек* пен *ризықтың* моральдық құндылығын көрсетеді. Қытай материалында бамбук, кара өрік, шабдалы, лотос тамыры, зімбір сияқты компоненттер *әлеуметтік мінез, тәжірибе, талғам* және *тұрақты байланыс* ұғымдарын бейнелейді. Бұл айырмашылық нақты өсімдік түрінің мәдени сценарийге қалай енгізілетінімен байланысты.

Зерттеу нәтижелері паремияны талдауда мәдени сценарий ұғымын қолданудың маңызын байқатады. Қазақ паремияларындағы сценарийлер көбіне «адам орта арқылы қалыптасады», «еңбек өнім береді», «табиғатқа құрмет көрсету керек», «әлеуметтік тірек адамды күшейтеді» деген мағынада өрбиді. Қытай паремияларындағы сценарийлер арасында «тәрбие ұзақ уақытты талап етеді», «мүмкіндік уақытында қолданылуы керек», «әрекет өз салдарын береді», «түп-негіз ұмытылмайды» деген мән басымдау көрінеді.

Салғастырмалы талдау барысында абсолютті сәйкестік іздеуден гөрі функционалдық баламалықты анықтау маңызды болды. Мысалы, қазақ тіліндегі «Ағаш тамырымен, адам досымен мықты» мақалындағы тірек пен қауымдық қолдау идеясы қытай тіліндегі «独木不成林» («Жалғыз ағаш орман болмайды») сөзіндегі «ұжымдық

жеткіліксіздік» идеясымен функционалдық тұрғыдан жақындайды. Екі бірлік те жеке адамның немесе жеке нысанның толық мағынаға орта арқылы жететінін көрсетеді, бірақ прагматикалық реңкі бірдей емес.

Корпус 50+50 бірліктен тұрғандықтан, ол кеңейтілген сапалық талдауға жеткілікті, бірақ статистикалық репрезентативті корпус ретінде қарастырылмайды. Сонымен қатар мақал-мәтелдердің ауызша таралуына байланысты варианттылық сақталады. Сондықтан алынған нәтижелерді қазақ және қытай мәдениетінің тұтас сипаты ретінде емес, іріктелген өсімдік паремияларының когнитивтік-прагматикалық үлгісі ретінде қабылдау қажет.

Қосымша түсіндіруді қажет ететін мәселенің бірі – өсімдік компонентінің жеке атау ретінде емес, тұтас паремиялық құрылым ішінде мағына жасауы. Мысалы, «Ағаш тамырымен, адам досымен мықты» немесе «Гүл өссе – жердің көркі, қыз өссе – елдің көркі» тәрізді бірліктерде метафора бір ғана сөзге емес, параллель синтаксистік құрылымға сүйенеді. Бірінші бөліктегі табиғи нысан екінші бөліктегі әлеуметтік немесе антропологиялық мағынаны түсіндіруге қызмет етеді. Қытай материалындағы «种瓜得瓜, 种豆得豆» («Қауын ексең – қауын, бұршақ ексең – бұршақ аласың») сияқты нақыл сөздер де осыған ұқсас параллель құрылым арқылы себеп пен салдарды ықшам түрде байланыстырады. Сондықтан өсімдік паремияларын талдағанда лексикалық компонентпен қатар құрылымдық параллелизм, қайталау және антитеза сияқты ішкі ұйымдасу тәсілдері де назарға алынуы тиіс.

Метафоралық сәйкестіктерді жүйелеу барысында өсімдік бейнесі үш түрлі қатынасты іске қосатыны байқалады. Біріншісі – тіректік қатынас: *тамыр, негіз, топырақ, орта* сияқты бейнелер адамның орнығуы мен әлеуметтік байланысын түсіндіреді. Екіншісі – үдерістік қатынас: *егу, өсу, гүлдеу, солу, ору* әрекеттері уақыт, даму, мүмкіндік және нәтиже ұғымдарын модельдейді. Үшіншісі – бағалаушы қатынас: *гүл, жеміс, тікен, арамшөп* сияқты бейнелер арқылы құндылық, қауіп, зиян немесе сұлулық туралы қорытынды жасалады. Бұл үш қатынас екі тілде де бар, бірақ олардың іске қосылу жиілігі мен прагматикалық салмағы іріктелген материалда әртүрлі көрінеді.

Тілдегі мағыналық кодталу құбылысын зерделеу барысында бір паремияның бірнеше мағыналық қабатты қатар қамтуы да ескерілді.

Кейбір бірліктер бір мезетте әрі *тәрбиелік*, әрі *ескертуші*, әрі *бағалаушы* қызмет атқарады. Мысалы, егу мен оруға қатысты ұғымдар еңбек нәтижесін түсіндірумен бірге, моральдық жауапкершілік идеясын да бекітеді; гүлге қатысты бірліктер сұлулықты сипаттаумен қатар, уақыттың өтуін және мүмкіндіктің шектеулілігін білдіре алады. Сондықтан кодтау барысында әрбір паремияға бір ғана абсолютті мағына берілмей, оның негізгі қызметі мен басым прагматикалық бағдары белгіленді. Бұл тәсіл талдауды жасанды механизмге айналдырмай, паремияның нақты қолданыстағы көпқабатты табиғатын көрсетуге мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан алғанда, қазақ және қытай паремиялары арасындағы ұқсастықты тек ортақ өсімдік атауларынан іздеу жеткіліксіз. Екі тілде де *тамыр*, *ағаш*, *гүл*, *дән* немесе *егін* сияқты бейнелер кездескенімен, олардың нақты сөйлеу қызметі контекстке байланысты өзгереді. Бір жағдайда паремия тыңдаушыны қолдауға немесе белгілі бір құндылықты бекітуге бағытталса, екінші жағдайда ол сақтандыру, асықпау, уақытты бағалау немесе әрекеттің салдарын еске салу мәнінде қолданылуы мүмкін. Демек, салыстырмалы талдаудың негізгі өлшемі сөздік сәйкестікпен емес, функционалдық және прагматикалық баламалылықпен байланысты болуы керек.

Аудармада бұл ерекшелік айқын байқалады. Егер паремиядағы өсімдік атауы дәл аударылса да, оның мәдени-прагматикалық реңкі толық берілмеуі мүмкін. Мысалы, «тамыр» мен «*根*» компоненттері сырттай ұқсас болғанымен, қазақ тіліндегі қолданыста *әлеуметтік тірек* пен *өскен орта* реңкі күшті болуы ықтимал, ал қытай тіліндегі қолданыста түп-негізге оралу немесе негізді сақтау мәні алға шығуы мүмкін. Сондықтан аудармада үш тәсілді қатар қолдануға болады: мағынасы жақын дайын балама табу, сөзбе-сөз аударманы қысқа түсіндірмемен толықтыру немесе паремияның прагматикалық қызметін сақтайтын еркін балама ұсыну. Мұндай тәсіл, әсіресе, оқу мәтіндері мен мәдениаралық коммуникацияда маңызды.

Оқыту тәжірибесінде өсімдік паремияларын тақырыптық топтар бойынша ғана емес, тұрақты когнитивтік модельдер бойынша беру тиімді. Мәселен, «М2 – Тамыр – негіз», «М4 – Дән/

егін – еңбек пен салдар», «М3 – Гүл/жапырақ – сұлулық пен өтпелілік», «М1 – Өсу – қалыптасу» модельдері студентке жеке паремияларды шартты түрде жаттатпай, олардың мағыналық байланысын түсіндіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар әрбір бірлікке жанрлық белгі, тура мағына, ауыспалы мағына, эмоциялық бағдар және қолданылу жағдайы қоса берілсе, үйренуші паремияның тек сөздік мазмұнын емес, сөйлеудегі қызметін де меңгереді.

Бұл кеңейтілген түсіндіру зерттеудің теориялық шегін де нақтылайды. Мақалада ұсынылған бес модель екі мәдениеттің тұрақты сипаттамасы ретінде емес, нақты іріктелген корпусқа сүйенген аналитикалық жіктеу ретінде қарастырылады. Басқа корпус, басқа жанр немесе басқа тарихи кезең алынған жағдайда, басымдықтар өзгеруі мүмкін. Сондықтан нәтижелерді жалпылағанда сақтық қажет. Дегенмен талданған материал өсімдік бейнесінің екі тілде де адам тәжірибесін түсіндіруде өнімді когнитивтік ресурс екенін, ал айырмашылықтардың көбіне прагматикалық екпін, жанрлық құрам және мәдени сценарий деңгейінде көрінетінін дәлелдеуге мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан қолданылған кодтау жүйесі мәтіндегі тұжырымдардың нақты паремиялық материалмен байланысын сақтауға мүмкіндік береді. Бұл, әсіресе, паремиялық материалдың варианттылығы жоғары болған жағдайда, зерттеу нәтижесінің дәйектілігін арттырып, кейінгі зерттеулерде корпус көлемін кеңейтуге немесе басқа тілдермен салыстыруға негіз бола алады.

Алынған нәтижелер өсімдік бейнесінің екі тілде де ортақ табиғи тәжірибеге сүйенгенімен, оның нақты мағынасы мәдени сценарий, жанрлық құрам және қолданыс контексті арқылы сараланатынын көрсетті. Бұл қорытынды Х.-Л. Лай (2025) сипаттаған әмбебап когнитивтік үлгілер мен жергілікті мәдени факторлардың өзара ықпалы туралы тұжырыммен және Д. Искандар және әріптестері (2025) анықтаған мағынасы ұқсас мақалдардағы метафоралық тандаудың мәдени вариативтілігімен үндеседі. Сондықтан қазақ және қытай материалындағы айырмашылықтарды мәдениеттердің тұрақты сипаты ретінде емес, іріктелген корпус шегіндегі когнитивтік-прагматикалық басымдықтар ретінде түсіндіру орынды.

2-кесте

Бес өсімдік метафоралық моделінің салыстырмалы когнитивтік-прагматикалық сипаттамасы

Метафоралық модель	Қазақ тіліндегі басым мағына	Қытай тіліндегі басым мағына	Негізгі мысалдар	Прагматикалық қызмет
«М1 – Өсу – қалыптасу» моделі	еңбек, үйрену, дұрыс бастау	тәрбие, мерзім, табиғи даму	Екпей егін шықпас; «十年树木, 百年树人» («Ағаш өсіруге он жыл, адам тәрбиелеуге жүз жыл қажет»)	тәрбиелеу, түсіндіру
«М2 – Тамыр – негіз» моделі	туған жер, дос, қауымдық тірек	түп-тек, тарихи негіз, түпке қайту	Ағаш тамырымен...; «落叶归根» («Түскен жапырақ тамырына қайтады»)	қолдау, сөйкестендіру
«М3 – Гүл/ жапырақ – сұлулық пен өтпелілік» моделі	көрік, нәзіктік, эмоционалдық үйлесім	өтпелілік, мүмкіндік, жастық	Гүл өссе...; «花无百日红» («Гүл мәңгі құлпырмайды»)	бағалау, ескерту
«М4 – Дән/егін – еңбек пен салдар» моделі	еңбекке құрмет, білім, жауапкершілік	маусымдық еңбек, өнім, салдар	Дәнді шашпа...; «种瓜得瓜» («Не ексең, соны орасың»)	ұстаным айқындау
«М5 – Тікен/ арамшөп – қауіп пен ескерту» моделі	зиян, қиындық, жағымсыз ықпал	қауіп, мәселені түбірімен шешу	Арам шөп...; «斩草不除根...» («Та-мырын жұлмасаң, қайта өседі»)	сақтандыру, сынау

Ескерту: Кесте автор тарапынан әзірленген

Зерттеудің қолданбалы мәні аударма мен тіл үйрету саласында айқынырақ көрінеді. Өсімдік паремияларын аударғанда сөздік балама жеткіліксіз болуы мүмкін, өйткені бірдей өсімдік атауы әр тілде әртүрлі прагматикалық сценариймен байланысады. Мысалы, «тамыр» және «根» компоненттері екі тілде де «негіз» идеясымен байланысты болғанымен, қазақ мәтінінде *әлеуметтік тірек* пен *өскен орта* реңкі, қытай мәтінінде *түп-негізге қайту* немесе *құрылымдық тұрғыда орнығу* реңкі басым болуы мүмкін. Сондықтан оқу материалында мұндай бірліктерді тура аудармамен ғана емес, қолданылу жағдайы, эмоциялық бағдары және мәдени сценарийі арқылы түсіндіру қажет.

Паремиялардың жанрлық табиғаты да талдаудың нәтижесіне әсер етеді. Қазақ тілінде ауызша таралған мақал-мәтелдер үлесі басым болғандықтан, сөйлеу жағдаятына жақын кеңес беру, қолдау немесе өмірлік тәжірибені бөлісу мәні көбірек байқалады. Қытай материалында мақалдармен қатар, тұрақты фразеологиялық бірліктердің және классикалық афористік қолданыстардың болуы мәтіннің дидактикалық, тарихи және тәрбиелік-түсіндіруші сипатын күшейтеді. Осы айырмашылық жанрлық асимметриядан туындайтындықтан, ол мәдени айырмашылықпен толық теңестірілмейді. Бұл мәселе талдау барысында әрбір бірліктің жанрлық сипатын жеке белгілеу арқылы ескерілді.

Ұсынылып отырған талдаулар мәдени салыстыруды құндылық иерархиясына айнал-

дырмайды, тілдердің танымдық табиғатына тән ерекшеліктерді алға тартады. Бір тілдегі модельдің жиі кездесуі екінші тілде ол модель жоқ дегенді білдірмейді; ол тек іріктелген корпус ішінде белгілі бір мағыналық өрістің белсендірек екенін көрсетеді. Мысалы, қазақ тілінде *туған жер* мен *ортаға* қатысты бірліктердің көбірек кездесуі қытай тілінде бұл ұғымдар әлсіз деген қорытынды жасауға негіз болмайды. Сол сияқты қытай тіліндегі *уақыт* пен *тәрбиеге* қатысты бірліктердің белсенді түрде қолданылуы қазақ паремиологиясында *уақыт* немесе *тәрбие* концептілері екінші орында дегенді білдірмейді. Сондықтан мақаладағы «басым», «жиі», «айқынырақ» деген сипаттамалар осы зерттеуге іріктелген корпусының шегінде ғана байқалған үрдістер ретінде қарастырылуы тиіс, әрі оларды екі тілдің немесе мәдениеттің тұтас сипаты деп қабылдауға болмайды.

Қорытынды

Мақалада қазақ және қытай тілдеріндегі өсімдік компонентті 100 паремиологиялық бірлік концептуалды метафора, мәдени концептуалдау және прагматикалық бағалау тұрғысынан салғастырылды. Талдау нәтижелері көрсеткендей, екі тілде де өсімдік бейнесі адам дамуын, әлеуметтік қатынасты, еңбекті, уақытты және әрекет салдарын түсіндіруде бастапқы домен ретінде өнімді түрде қызмет етеді. Нәтижелер «М1 – Өсу – қалыптасу», «М2 – Тамыр – негіз»,

«М3 – Гүл/жапырақ – сұлулық пен өтпелілік», «М4 – Дән/егін – еңбек пен салдар», «М5 – Тікен/арамшөп – қауіп пен ескерту» модельдері арқылы жүйеленді.

Зерттеудің негізгі нәтижесі – қазақ және қытай тілдеріндегі өсімдік метафораларының ортақ когнитивтік негізі болғанымен, прагматикалық екпіні әртүрлі болуы мүмкін екенін көрсету. Қазақ тілі мысалдарының корпусында «М2 – Тамыр – негіз» және «М4 – Дән/егін – еңбек пен салдар» модельдері *өскен орта, қауымдық тірек, еңбек, табиғатпен үйлесім және өмірлік тәжірибе* ұғымдарымен байланысады. Қытай тілі мысалдарының корпусында «М1 – Өсу – қалыптасу», «М3 – Гүл/жапырақ – сұлулық пен өтпелілік» және «М4 – Дән/егін – еңбек пен салдар» модельдері *уақыт, тәрбие, мүмкіндік, ұрпақ сабақтастығы және әрекет салдарын* түсіндіруде белсенді түрде қолданылады. Бұл айырмашылықтар мәдениеттердің тұтас әрі өзгермейтін сипаты ретінде емес, іріктелген материалдағы мағыналық басымдық ретінде түсіндірілді.

Теориялық тұрғыдан мақала өсімдік паремияларын бастапқы домен – мақсатты до-

мен – эмоциялық бағдар – прагматикалық қызмет жүйесінде талдаудың тиімділігін көрсетеді. Практикалық тұрғыдан нәтижелері арқылы қазақ-қытай аудармасында, мәдениаралық коммуникацияда және екі тілді оқытуда паремияларды сөзбе-сөз емес, контекстік және мәдени-прагматикалық тұрғыдан түсіндіру қажет екені тұжырымдалады. Болашақ зерттеулер үшін корпус көлемін кеңейтіп, өңірлік, тарихи және жанрлық варианттарды жеке салыстыруға, сондай-ақ тілдегі танымдық сценарийлердің паремиялар арқылы кодталуын зерттеуге деген қажеттілік айқындалады.

Мүдделер қақтығысы

Автор мүдделер қақтығысы жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың үлесі

Тұжырымдамалау, әдіснаманы әзірлеу, материал жинау, деректерді талдау, бастапқы мәтінді жазу және редакциялау жұмыстарын автор толық орындады.

Әдебиеттер

- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Kövecses, Z. (2020). *Extended conceptual metaphor theory*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108859127>
- Sharifian, F. (2011). *Cultural conceptualisations and language: Theoretical framework and applications*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/clscc.1>
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: A handbook*. Greenwood Press.
- Liu, C. C., Koto, F., Baldwin, T., & Gurevych, I. (2024). Are multilingual LLMs culturally-diverse reasoners? An investigation into multicultural proverbs and sayings. In *Proceedings of the 2024 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies* (Volume 1: Long Papers) (pp. 2016–2039). Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.18653/v1/2024.naacl-long.112>
- Бабалар сөзі: Жүзтомдық. 65–69-томдар. Қазақ мақал-мәтелдері. (2010–2011). Фолиант.
- Асыкова, Ж. (құраст.). (2013). *Қазақ мақал-мәтелдері*. Балауса.
- Bogushevskaya, V. (2017). Yànyǔ 諺語 [Proverbs]. In R. Sybesma, W. Behr, Y. Gu, Z. Handel, C.-T. J. Huang, & J. Myers (Eds.), *Encyclopedia of Chinese Language and Linguistics Online*. Brill. https://doi.org/10.1163/2210-7363_ecll_COM_00000469
- Rohsenow, J. S. (2003). *ABC dictionary of Chinese proverbs (Yanyu)*. University of Hawai‘i Press.
- Wen, D. (Ed.). (2011). *中国谚语大辞典* [A comprehensive dictionary of Chinese proverbs]. 上海辞书出版社.
- Gibbs, R. W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge University Press.
- Littlemore, J. (2019). *Metaphors in the mind: Sources of variation in embodied metaphor*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108241441>
- Zibin, A., & Solopova, O. A. (2024). Metaphors across languages, cultures and discourses: A research agenda. *Russian Journal of Linguistics*, 28(1), 7–32. <https://doi.org/10.22363/2687-0088-37837>
- Zhou, X., & Huang, H. X. (2024). 国内外隐喻认知研究 (2001–2022) 动态可视化对比分析 [A dynamic visual comparative analysis of metaphor cognition studies]. *湖北大学学报 (哲学社会科学版)*, 51(5), 116–124.
- Amirova, A., Beisenbay, A., & Tazbulatova, G. (2025). Peculiarities of the concept “State” in Kazakh and English paremiology. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*, 152(3), 41–52. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-152-3-41-52>
- Igissinova, A. S., Raeva, G. M., & Kulamanova, Z. A. (2024). Gender stereotypes in Kazakh proverbs and sayings. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 15(2), 376–393. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2024-15-2-376-393>
- Omarbekova, G. (2025). Эмотивті лингвоэкология және ұлттық концептілер: қазақ паремиологиясына эмотивті-прагматикалық көзқарас. *Bulletin of the Karaganda University. Philology Series*, 30(4), 96–105. [https://doi.org/10.31489/2025phi4\(120\)/96-105](https://doi.org/10.31489/2025phi4(120)/96-105)

- Kaspakbayeva, G. B., Bayat, Y., Ismailova, N. A., & Kuralova, A. T. (2026). Қазақ және чуваш паремияологиясындағы «жылқы» концептісінің лингвомәдени парадигмасы. *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 202(2), 94–107. <https://doi.org/10.26577/EJPh202220268>
- Kenzhalin, K. K., & Tansykbai, A. K. (2023). «Басы – бапан, аяғы – сапан» мәтеліндегі көнерген сөздер. *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 188(4), 81–89. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2022.v188.i4.09>
- Baurzhanuly, Y., Ashymkhanova, S. A., & Alpysbaeva, A. E. (2023). К проблеме перевода пословиц и поговорок на английский и турецкий языки в трилогии И. Есенберлина «Кочевники». *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 188(4), 202–210. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2022.v188.i4.020>
- Lai, H.-L. (2025). Cultural metaphors of plant proverbs in Hakka. *Concentric: Studies in Linguistics*, 51(1), 146–175. <https://doi.org/10.1075/consl.24023.lai>
- Iskandar, D., Islahuddin, I., Harun, M., Yusuf, Y., Subhayni, S., & Nurrahmah, N. (2025). Metaphors in Indonesian and Acehese proverbs of similar meanings: Semantic and cultural analyses. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 14(3), 512–523. <https://doi.org/10.17509/ijal.v14i3.63350>

References

- Amirova, A., Beisenbay, A., & Tazbulatova, G. (2025). Peculiarities of the concept “State” in Kazakh and English paremiology. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*, 152(3), 41–52. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-152-3-41-52>
- Asyqova, Zh. (Comp.). (2013). *Qazaq maqal-matelderi* [Kazakh proverbs]. Balausa. (In Kazakh)
- Babalar sozi: Zhuztomdyq. 65–69-tomdar. *Qazaq maqal-matelderi* [Words of the ancestors: One hundred volumes. Vols. 65–69. Kazakh proverbs]. (2010–2011). Foliant. (In Kazakh)
- Baurzhanuly, Y., Ashymkhanova, S. A., & Alpysbaeva, A. E. (2023). К проблеме перевода пословиц и поговорок на англиiskii i turetskii yazyki v trilogii I. Yesenberlina “Kochevniki” [On the issue of translating proverbs and sayings into English and Turkish in I. Yesenberlin’s trilogy “The Nomads”]. *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 188(4), 202–210. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2022.v188.i4.020> (In Russian)
- Bogushevskaya, V. (2017). Yānyǔ 諺語 [Proverbs]. In R. Sybesma, W. Behr, Y. Gu, Z. Handel, C.-T. J. Huang, & J. Myers (Eds.), *Encyclopedia of Chinese Language and Linguistics Online*. Brill. https://doi.org/10.1163/2210-7363_ecll_COM_00000469
- Gibbs, R. W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge University Press.
- Igissinova, A. S., Raeva, G. M., & Kulamanova, Z. A. (2024). Gender stereotypes in Kazakh proverbs and sayings. *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 15(2), 376–393. <https://doi.org/10.22363/2313-2299-2024-15-2-376-393>
- Iskandar, D., Islahuddin, I., Harun, M., Yusuf, Y., Subhayni, S., & Nurrahmah, N. (2025). Metaphors in Indonesian and Acehese proverbs of similar meanings: Semantic and cultural analyses. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 14(3), 512–523. <https://doi.org/10.17509/ijal.v14i3.63350>
- Kaspakbayeva, G. B., Bayat, Y., Ismailova, N. A., & Kuralova, A. T. (2026). Qazaq zhane chuvash paremiologiyasyndagy “zhylqy” kontseptisinin lingvomadeni paradigması [Linguocultural paradigm of the concept “horse” in Kazakh and Chuvash paremiology]. *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 202(2), 94–107. <https://doi.org/10.26577/EJPh202220268> (In Kazakh)
- Kenzhalin, K. K., & Tansykbai, A. K. (2023). “Basy – bapan, aiagy – sapan” matelindegi konergen sozder [Archaisms in the proverb “Basy – bapan, aiagy – sapan”]. *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*, 188(4), 81–89. <https://doi.org/10.26577/EJPh.2022.v188.i4.09> (In Kazakh)
- Kövecses, Z. (2020). *Extended conceptual metaphor theory*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108859127>
- Lai, H.-L. (2025). Cultural metaphors of plant proverbs in Hakka. *Concentric: Studies in Linguistics*, 51(1), 146–175. <https://doi.org/10.1075/consl.24023.lai>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Littlemore, J. (2019). *Metaphors in the mind: Sources of variation in embodied metaphor*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108241441>
- Liu, C. C., Koto, F., Baldwin, T., & Gurevych, I. (2024). Are multilingual LLMs culturally-diverse reasoners? An investigation into multicultural proverbs and sayings. In *Proceedings of the 2024 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies* (Volume 1: Long Papers) (pp. 2016–2039). Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.18653/v1/2024.naacl-long.112>
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: A handbook*. Greenwood Press.
- Omarbekova, G. (2025). Emotivti lingvoekologiya zhane ulttyq kontseptiler: qazaq paremiologiyasyna emotivti-pragmatikalyq kozqaras [Emotive lingua-ecology and national concepts: An emotive-pragmatic approach to Kazakh paremiology]. *Bulletin of the Karaganda University. Philology Series*, 30(4), 96–105. [https://doi.org/10.31489/2025phi4\(120\)/96-105](https://doi.org/10.31489/2025phi4(120)/96-105) (In Kazakh)
- Rohsenow, J. S. (2003). *ABC dictionary of Chinese proverbs (Yanyu)*. University of Hawai’i Press.
- Sharifian, F. (2011). *Cultural conceptualisations and language: Theoretical framework and applications*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/clsc.1>
- Wen, D. (Ed.). (2011). *Zhongguo yanyu da cidian* [A comprehensive dictionary of Chinese proverbs]. Shanghai Cishu Chubanshe. (In Chinese)

Zhou, X., & Huang, H. X. (2024). Guoneiwai yinyu renzhi yanjiu (2001–2022) dongtai keshihua duibi fenxi [A dynamic visual comparative analysis of metaphor cognition studies at home and abroad]. *Hubei Daxue Xuebao (Zhhexue Shehui Kexue Ban)*, 51(5), 116–124. (In Chinese)

Zibin, A., & Solopova, O. A. (2024). Metaphors across languages, cultures and discourses: A research agenda. *Russian Journal of Linguistics*, 28(1), 7–32. <https://doi.org/10.22363/2687-0088-37837>

Автор туралы мәлімет:

Г. Байшань – Шанхай шет тілдері университетінің Ресей, Шығыс Еуропа және Орталық Азия институты (Шанхай, Қытай, e-mail: 02600@shisu.edu.cn).

Information about the author:

G. Baishan – School of Russian and Eurasian Studies, Shanghai International Studies University (Shanghai, China, e-mail: 02600@shisu.edu.cn).

Сведения об авторе:

Г. Байшань – Институт России, Восточной Европы и Центральной Азии, Шанхайский университет иностранных языков (Шанхай, Китай, e-mail: 02600@shisu.edu.cn).

Келіп түсті: 1 шілде 2026 жыл
Қабылданды: 8 қыркүйек 2026 жыл